

AGNIESZKA KWIATEK-SOŁTYS
Akademia Pedagogiczna, Kraków

Miejsce przemysłu w strukturze funkcjonalnej małych miast regionu krakowskiego

Miejsce przemysłu w strukturze funkcjonalnej małych miast ulega w ostatnich latach znacznym przeobrażeniom. Zmiany te przebiegają generalnie w dwóch kierunkach. Z jednej strony obserwuje się ożywienie prywatnej działalności gospodarczej, również i produkcyjnej, m.in. zaobserwowano wzrost liczby funkcjonujących przemysłowych podmiotów gospodarczych, szczególnie w miastach, które dotąd nie miały charakteru przemysłowego, a funkcja przemysłowa nie była w nich nawet subdominantą (np. w Skale, Proszowicach, Nowym Wiśniczu czy Radomyślu Wielkim). Z drugiej zaś strony widoczne jest znaczne zmniejszenie w latach 1988–97 liczby dużych, przeważnie państwowych przedsiębiorstw. Wiele z nich już zaprzestało działalności, niektóre zmieniły formę własności i rozpadły się na szereg mniejszych spółek, nie zawsze ze sobą współpracujących, a niektóre jedynie poważnie zredukowały zatrudnienie (np. Sp. Metalowców Przyszłość w Świątnikach Górnych – z 700 osób do 200, Zakład Produkcji Betonu w Krzeszowicach – z 400 w latach 80. do około 100 obecnie). Jest to zjawisko powszechne w Polsce, na co wskazują m.in. nowe badania ośrodka toruńskiego (Maik i in. 1997) i poznańskiego (Tobolska 1996).

To właśnie m.in. zmniejszenie zatrudnienia w przemyśle spowodowane likwidacją czy podupadaniem niegdyś dużych przedsiębiorstw sprawiło, iż na obecnej mapie małych miast regionu krakowskiego, mieszczącego się w granicach trzech województw: krakowskiego, nowosądeckiego i tarnowskiego, do miast typowo przemysłowych zaliczono jedynie dwa: Sułkowice położone w woj. krakowskim i nowosądecki Jordanów. Subdominanta przemysłu zaznaczyła się już jednak w 8 z 28 ośrodków (Alwernia, Wieliczka, Niepołomice, Świątniki Górne, Mszana Dolna, Grybów, Pilzno i Brzesko). Działalność przemysłowa jako uzupełniająca wyraźna jest również w Limanowej, Myślenicach, Krzeszowicach, Dobczycach i Skale. 10 lat wcześniej ośrodków z dominantą lub subdominantą przemysłu na omawianym obszarze było znacznie więcej (Rajman 1983).

Podstawą prezentowanego opracowania będzie jednak nie tyle zatrudnienie w przemyśle, co liczba zakładów i firm produkcyjnych, tj. takich, które są zarejestrowane w systemie Regon w Sekcji D – Działalność Produkcyjna, Europejskiej Klasyfikacji Działalności. Daje to obraz zawężony w stosunku do rzeczywistego, gdyż w niektórych miastach (np. Brzesku, Limanowej) jeden zakład państwowy oferuje więcej miejsc pracy niż wszyst-

kie pozostałe

Ryc.1. Liczba podmiotów produkcyjnych na 1 tys. mieszkańców w 1997 r.

firmy. Należy przy tym nadmienić, że operowanie wskaźnikiem zatrudnienia jest obecnie niemożliwe ze względu na brak możliwości uzyskania danych statystycznych dotyczących zarówno liczby zatrudnionych, jak i pracujących dla małych miast w poszczególnych sekcjach. Miastotwórczy czynnik przemysłu zawężono do celów analizy jedynie do działalności gospodarczej we wspomnianej sekcji D. Działalność w pozostałych sekcjach, które należałoby również zaliczyć do przemysłu, świadomie pominięto, nie stanowi ona bowiem w badanych miastach udziału, który mógłby przyczynić się do zmiany kierunku analizy (są to 3 podmioty produkcyjne w Wieliczce – kopalnia soli, 2 zarejestrowane w Krzeszowicach, a faktycznie działające poza miastem i 1 w Dobczycach – w sekcjach Górnictwo i Kopalnictwo i Zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę).

Udział Sekcji Produkcji w stosunku do ogółu podmiotów gospodarczych w małych miastach jest bardzo zróżnicowany. Największy odsetek podmiotów produkcyjnych zanotowano w Świątnikach Górnych (37% ogółu) – najmłodszym mieście regionu krakowskiego. Bardzo wysokim udziałem charakteryzują się również Sułkowice (33% ogółu), a znacznym Niepołomice, Nowy Wiśnicz (ok. 20%), Jordanów, Tuchów i Pilzno (ok. 18%). Najmniejszy udział działalności produkcyjnych stwierdzono w miastach położonych na obszarach rolniczych, np. w Proszowicach, Radomyślu Wielkim czy Żabnie, lub w miejscowościach uzdrowiskowo-wypoczynkowych (Krynica, Muszyna, Piwniczna, Szczawnica) – udziały nie przekraczają tu 10%. Przeciętny udział podmiotów produkcyjnych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w małych miastach regionu krakowskiego wynosi jedynie 14,6%, nie odbiegając zasadniczo od średniej dla całego regionu wynoszącej w 1996 roku 16,5%.

Największą bezwzględną liczbę podmiotów produkcyjnych zanotowano w Myślenicach, Wieliczce, Brzesku, Limanowej, Rabce, które są największymi z małych miast regionu krakowskiego. W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców stanowią największą liczbą podmiotów przemysłowych charakteryzują się Świątniki Górne (ponad 40 na 1 tys. mieszk.) oraz Jordanów (już o połowę mniej) (ryc. 1). Najmniejszą liczbę podmiotów gospodarczych wykazano w Muszynie i Piwnicznej (jedynie 4 na 1 tys. mieszk.).

Podmioty produkcyjne nie rozwijały się dotąd tak szybko jak podmioty w innych sekcjach (np. w handlu czy w budownictwie). Wymagają bowiem wyższych nakładów inwestycyjnych na rozpoczęcie działalności, a zysk przynoszą w znacznie dłuższym okresie czasu. Między innymi zapewne i z tego powodu struktura wielkościowa podmiotów gospodarczych w Sekcji Działalność Produkcyjna wykazuje bardzo wyraźną przewagę firm najmniejszych, tj. zatrudniających jedynie do 5 osób (ryc. 2). Przedsiębiorstwa te stanowią ponad 88% ogółu podmiotów. Bardzo niski (4%) jest tym samym udział podmiotów względnie dużych, tzn. zatrudniających powyżej 20 osób (za przedsiębiorstwo duże – zgodnie z definicją obowiązującą w UE – uważane jest dopiero takie, które zatrudnia powyżej 500 osób, a takiego w badanych miastach nie ma).

Analizując strukturę rodzajową firm produkcyjnych na obszarze regionu krakowskiego zaobserwowano wyraźną dominację przemysłu drzewnego (ryc. 3). Aż dla 17 miast był on przemysłem dominującym lub stanowił subdominantę. Przez 10 miast reprezentowany był przemysł spożywczy i lekki. Udziały jednego rodzaju działalności przemysłowej wynoszące ponad 50% ogółu zarejestrowanych podmiotów pozwoliły na określenie specjalizacji przemysłowej kilku miast. Najwyraźniejszą specjalizacją wykazują się Świątniki Górne z

81% udziałem tradycyjnego przemysłu metalowego, podobnie jak w Sułkowicach. W Radomyślu Wielkim dominujący jest przemysł spożywczy (66%), w Słomnikach – lekki, Tuchowie, Grybowie, Jordanowie i Szczawnicy – przemysł drzewny. W pozostałych miastach dominacja nie jest już tak wyraźna, a np. w Brzesku nie wyodrębniono żadnego przemysłu dominującego. Zupełnie inny obraz specjalizacji przemysłu uzyskalibyśmy przy uwzględnieniu kryterium zatrudnienia, niejednokrotnie bowiem decydowałaby wówczas liczba pracujących w jednym lub dwóch dużych zakładach, jak np. w browarze „Okocim” i zakładzie opakowań blaszanych w Brzesku czy w Lima-Therm w Limanowej.

Ryc. 2. Struktura wielkościowa podmiotów produkcyjnych w 1997 r.
zatrudnienie: 1 – 0–5 osób; 2 – 6–20 osób; 3 – 21 i więcej osób

Większość działających na terenie małych miast firm i zakładów stanowi obecnie własność prywatną (lub różnego rodzaju spółek). Stanowi ona w miastach od 92 do 100% ogółu podmiotów w Sekcji D. W sekcji tej zanotowano również 11 podmiotów stanowiących własność Skarbu Państwa. Są to jednak wyłącznie warsztaty produkcyjne przy szkołach. We wszystkich badanych miastach funkcjonuje jedynie 8 przemysłowych przedsiębiorstw państwowych, dających jednak jeszcze duże zatrudnienie.

Ryc. 3. Struktura gałęziowa podmiotów produkcyjnych w małych miastach regionu krakowskiego w 1997 r. (wg EKD)

- 1 – Produkcja artykułów spożywczych i napojów
- 2 – Produkcja tkanin, wyrobów włókienniczych, skór i wyrobów ze skóry
- 3 – Produkcja drewna i wyrobów z drewna, masy celulozowej, papieru i wyrobów z papieru
- 4 – Produkcja chemikaliów, wyrobów chemicznych i włókien sztucznych, wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych oraz pozostałych surowców niemetalicznych
- 5 – Produkcja metali i przetworzonych wyrobów z metali
- 6 – Produkcja maszyn i urządzeń, urządzeń elektrycznych, optycznych i sprzętu transportowego
- 7 – inne

Również nieliczne, choć bardzo istotne, są firmy zagraniczne lub firmy z udziałem kapitału zagranicznego. Wszystkich takich firm w małych miastach regionu krakowskiego (w Sekcji D) jest 36, co stanowi zaledwie 1,5% ogółu podmiotów. Znaczne jest jednak ich zróżnicowanie terytorialne (ryc. 4).

Ryc. 4. Liczba podmiotów produkcyjnych z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców w 1997 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z US

Małe miasta województwa krakowskiego skupiają 61% takich firm, 19,4% – miasta województwa tarnowskiego i 16,6% – miasta województwa nowosądeckiego. Firmy te wydają się być bardzo istotne ze względu na zatrudnianie miejscowej, na ogół wyżej kwalifikowanej siły roboczej, przez co przyczyniają się do aktywizacji społeczeństwa małych miast. Również poprzez wprowadzanie nowych linii produkcyjnych i materiałów firmy te przyczyniają się do restrukturyzacji przemysłu (Zioło 1994). Przykładem może tu być np. filia amerykańskiej firmy Stanley zatrudniająca 65 osób, powstała w 1991 roku na terenie Sułkowic, firma Gubat w Myślenicach, Unimil w Dobczycach, oddział produkcyjny Coca-Coli oraz Dresden Fensterbrau (produkujący okna) w Niepołomicach. Na terenie woj. nowosądeckiego wymienić można 6 takich firm (dwie w Mszanie Dolnej zatrudniają powyżej 20 pracowników i reprezentują przemysł drzewny). Siedem przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego funkcjonuje na terenie woj. tarnowskiego. Trzy z nich (m.in. Okocimskie Zakłady Piwowskie w Brzesku, Polan – zakład przetwórstwa warzywnego w Żabnie) zatrudniają powyżej 20 osób. Firmy zagraniczne lokują swój kapitał najczęściej w miastach położonych na atrakcyjnych obszarach (np. w Myślenicach, z powodu dobrze już wykształconej infrastruktury technicznej) oraz tam, gdzie możliwe jest wykorzystanie miejscowej, kwalifikowanej siły roboczej. Profil produkcji tych firm nawiązuje przy tym często do tradycyjnego rodzaju wytwórczości w danym mieście (Stanley).

Wszystkie te, głównie niewielkie zakłady przemysłowe, stanowią ważne lokalne centra aktywizacji małych miast. Co prawda, zatrudnienie w nich nie jest jeszcze duże i nawet trudno mówić na razie o stabilizacji zatrudnienia przemysłowego, to jednak należy spo-

dziewać się dalszego wzrostu liczby obiektów przemysłowych, a co za tym idzie wzrostu zatrudnienia. Obecnie zatrudnieni w przemyśle stanowią powyżej 50% wszystkich pracujących tylko w Jordanowie (58,9) i Sułkowicach (56,4), a w 1/4 miast – poniżej 10% (nawet do jedynie 2,5% w Rabce).

Literatura

- Maik W., Sokołowski D., Jaroszevska-Brudnicka R., Brudnicki R., 1997, *Przekształcenia miast województwa wrocławskiego w okresie transformacji systemowej*, pod red. W. Maika i D. Sokołowskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 57–77.
- Rajman J., 1983, *Funkcje miast karpackich*, Folia Geographica ser. Geographica-Oeconomica, vol. XV, s. 39–50.
- Tobolska A., 1996, *Kierunki przemian w strukturze przemysłu województwa poznańskiego w okresie kształtowania się gospodarki rynkowej*. Materiały 45 Zjazdu PTG, Słupsk, s. 294–297.
- Zioło Z., 1994, *Zmiany otoczenia przedsiębiorstw państwowych w nowych warunkach gospodarowania*, [w:] *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, pod red. Z. Zioła, Kraków–Warszawa, s. 13–21.